

VI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES ILLES BALEARS

FORMENTERA

(26 A 28 DE SETEMBRE DE 2014)



VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Formentera, 26, 27 i 28 de setembre, 2014)

2015



Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordinació:

Antonia Martínez Ortega

Glenda Graziani Echávarri

Editat:

Consell Insular de Formentera

Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial
de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres

i en Ciències de les Illes Balears

ISBN: 978-84-941471-6-6

Dipòsit legal: F 33-2015

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Formentera, 26, 27 i 28 de setembre,
2014) / [Coordinació Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri]- 280 p. ; 21x21 cm. --
ISBN 978-84-941471-6-6

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

1. Arqueologia – Formentera – Congressos
902(460.32)

PRESENTACIÓ

Els dies 26, 27 i 28 de setembre de 2014 la Sala de Cultura de Formentera va acollir un acte de primer ordre en el camp de la recerca arqueològica a la nostra comunitat autònoma: les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Aquest congrés bianual, organitzat per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, arribava així, per primera vegada des del seu inici l'any 2006, a Formentera.

De les cinquanta-set comunicacions previstes en el programa, quatre derivaven directament d'intervencions portades a terme a Formentera. En aquesta illa, l'aprovació de la revisió de les Normes subsidiàries i del Catàleg del patrimoni cultural, el 30 de setembre de 2010, va suposar un abans i un després en la documentació i l'estudi del territori des del punt de vista del patrimoni arqueològic, amb l'adopció d'un protocol per a la realització d'intervencions preventives davant qualsevol indici de resta arqueològica, tant en sòl urbà com, sobretot, en sòl rústic. A més a més, també s'han de tenir en compte els tres projectes de recerca arqueològica –tramitats com a intervencions programades– que s'han autoritzat des de 2012 i que avui per avui encara es troben en desenvolupament, dos d'ells centrats en la prehistòria i un en l'època romana.

La Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, incideix no només en la protecció i en la conservació del patrimoni cultural, sinó també, en la investigació i en la difusió. Certament, la recerca i la transmissió del coneixement són dos esglaons indispensables per poder posar en valor el patrimoni històric, sense els quals la protecció i la conservació no tendrien cap sentit. Per aquest

motiu, quan la Secció d'Arqueologia del Col·legi va plantejar al Consell Insular de Formentera la proposta de realitzar-hi les VI Jornades, des d'aquesta administració no només es va valorar com una opció, sinó gairebé com una obligació, entenent que es contribuiria a organitzar un fòrum científic de notable rellevància, encaminat a difondre els resultats de les darreres recerques en arqueologia desenvolupades arreu dels territoris que conformen les Illes Balears.

La publicació de les comunicacions presentades durant les VI Jornades, recollides per escrit en aquest volum en el qual també col·labora econòmicament el Consell Insular de Formentera, constitueixen una altra via per contribuir a la difusió del coneixement científic del patrimoni arqueològic de les nostres illes i, en definitiva, a aproximar-lo més a la ciutadania perquè pugui apreciar el seu valor com a testimoni del nostre passat.

Àrea de Cultura i Patrimoni
del Consell Insular de Formentera

PRÒLEG

És tot un plaer poder presentar aquesta publicació com un recull dels articles presentats a les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears dutes a terme a l'illa de Formentera durant els dies 27, 28 i 29 de setembre de l'any 2014, fruit de la reunió d'un nombrós i actiu conjunt de professionals del món de l'arqueologia vinguts de totes les Illes Balears, de diversos punts de la península i també de diferents Universitats d'Europa.

La Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, qui té la responsabilitat i el plaer d'organitzar aquestes jornades d'arqueologia autonòmiques amb caràcter biennal, ha comptat aquest any amb el recolzament econòmic i una magnífica predisposició en tots els aspectes del Consell de Formentera, a qui volem donar les gràcies per l'ajuda prestada, la seva col·laboració i, sobretot, per obrir les portes de la seva illa a un projecte com aquest, que intenta consolidar les bases per a posar en comú la tasca arqueològica i la difusió en favor d'una creixent i acurada professionalització de l'arqueologia. Formentera ens ha envoltat com a un marc idoni per exposar els estudis més adients i actuals de l'arqueologia de les nostres illes que conformen l'arxipèlag Balear.

La present publicació ha estat possible gràcies a la voluntat, entusiasme i esforç d'un conjunt de persones que han oferit amb il·lusió el seu temps i tots els recursos disponibles al seu abast. Les jornades i la publicació de les seves actes s'han materialitzat baix la coordinació de les sotasignants en representació de la Secció d'Arqueologia i de Jaume Escandell, en representació de l'Àrea de Patrimoni del Consell de Formentera. Però si des de les primeres Jornades realitzades a Manacor (Mallorca) l'any 2006 impulsades per l'arqueòloga municipal Magdalena Salas, hem arribat fins el dia d'avui ha

estat també gràcies a l'empenta donada per tots els seus assistents i, en especial, als seus participants qui ofereixen els resultats de les seves investigacions per tal de fomentar la molt necessària tasca de difusió del nostre patrimoni arqueològic. A aquelles primeres jornades que semblen quedar llunyanes es va iniciar un aventura amb 12 comunicacions, a les II Jornades dutes a terme a Felanitx es va augmentar la participació fins a 16 comunicacions, seguides per les III Jornades realitzades a Maó on es varen presentar 23, a les IV Jornades celebrades a Eivissa el nombre de comunicacions va arribar fins a 36 i finalment a les V Jornades celebrades a Palma el 2010 es varen presentar 44 comunicacions amb un èxit de participació mai vist a les anteriors que arribava fins als 90 autors. L'augment paulatí i consecutiu de participació d'unes jornades a les següents és un clar èxit que ens ha conduït fins a les presents.

Actualment hem comptat amb la participació de 99 autors que varen presentar 55 comunicacions a Formentera, d'entre les quals s'han presentat per a formar part de la publicació de les Actes un total de 45 articles que engloben des de la prehistòria fins als nostres dies amb temàtiques que inclouen projectes d'excavacions programades, intervencions d'urgència, estudis metodològics, restauració i projectes de difusió. A tots ells, gràcies per la feina i dedicació demostrada, i gràcies també als coordinadors predecessors per donar les primeres passes que obrien el camí que avui podem continuar desitjant que sigui llarg a fi de poder fomentar l'interès per l'arqueologia, lluitar per una professió digna i de qualitat i potenciar el respecte pel patrimoni arqueològic que ens envolta com a llegat històric i cultural dels nostres antecessors.

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

SUMARI

LOS ENTERRAMIENTOS PROTOHISTÓRICOS EN CAL DE LAS ISLAS BALEARES: CREMACIÓN O INHUMACIÓN?.....	15	¿QUÉ ALTURA TENÍA LA TAULA DE TORRE D'EN GALMÉS? Vicente Ibáñez Orts	101
Mark Van Strydonck, Louise Decq, Tess Van den Brande, Mathieu Boudin, Damià Ramis, Herlinde Borms, Guy De Mulder		ES ROSSELLS: AHIR I AVUI.....	109
EVOLUCIÓ DE LES COMUNITATS PREHISTÒRIQUES I PROTOHISTÒRIQUES I TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE AL NORD-EST DE L'ILLA DE MALLORCA. PROJECTE D'ESTUDI I RESULTATS PRELIMINARS.....	23	Bartomeu Salvà Simonet, Christoph Rhinne, Dario Weiss, Paloma Salvador, Alejandra Galmés, Javier Rivas, Xisco Bergas, Rafel Font, Celia González, Marion Déppez.	
Jordi Hernández-Gasch, Marc Llobera, Antoni Puig Palerm		ANÁLISIS DE ELEMENTOS DECORATIVOS EN CERÁMICAS POSTALAYÓTICAS DE MALLORCA.....	119
MENORCA TALAIÒTICA. CANDIDATA A PATRIMONI MUNDIAL.....	35	Dario Weiss, Daniel Albero Santacreu	
Joana Gual, Simon Gornés		SOBRE UN POSIBLE SANTUARIO CON ELEMENTOS FENICIOS EN EL CENTRO GEOGRÁFICO DE MENORCA: MONTE TORO.....	129
LA COVA DES FUM (LA MOLA, FORMENTERA). DEL DESCOBRIMENT A LA INDIFERÈNCIA: INVESTIGACIONS A UN JACIMENT OBLIDAT.....	43	Joan C. de Nicolás Mascaró	
Ricard Marlasca, Josep M ^a López Garí		EL YACIMIENTO PÚNICO-EBUSITANO DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	141
RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ A L'ESPAI ENTORN DEL TALAIOT QUADRAT DE S'HOSPITALET VELL (MANACOR, MALLORCA).....	53	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez, Silvia Jovani Martín	
Magdalena Salas, Damià Ramis		POZO Y JARRA FUNERARIA EN EL ISLOTE DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	153
ANÁLISIS DE DISTRIBUCIÓN ESPACIAL DE LA CERÁMICA DEPOSITADA EN EL ÁMBITO FUNERARIO DEL TURRIFORME ESCALONADO DE SON FERRER (s.VI a.C.).....	63	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez	
Manuel Calvo Trias, Jaume García Rosselló, Daniel Albero Santacreu		ESTUDIO GEOARQUEOLÓGICO DEL YACIMIENTO DE NA GALERA (MALLORCA-ESPAÑA).....	161
APROXIMACIÓN A LA EXPLOTACIÓN DE LOS RECURSOS VEGETALES EN CAP DE BARBARIA II: RESULTADOS PRELIMINARES.....	73	Mercedes Alvarez Jurado-Figueroa, Pedro A. Robledo Ardila, Agustín Fernández Martínez, Carlos Alvarez Jurado-Figueroa	
López-Dóriga, I., Picornell, Ll., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Sureda, P.		TROBALLA DE MINERAL D'ARSÈNIC AL JACIMENT INDÍGENA DEL TURÓ DE LES ABELLES (SANTA PONÇA, CALVIÀ, MALLORCA).....	169
ELS INICIS DE LA METAL·LURGIA A LES ILLES BALEARS: EINES, OBJECTES O MAGIA?.....	81	Joan Camps Coll (†), Antoni Vallespir Bonet	
Salvà Simonet Bartomeu		UNA FOSSA D' INHUMACIÓ ARCAICA A LA NECRÓPOLIS DEL PUIG DES MOLINS (EIVISSA).....	175
LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PATI D'AVANTER DEL CERCLE 7 DE TORRE D'EN GALMÉS (MENORCA).....	91	Jordi H. Fernández, Ana Mezquida, Benjamí Costa	
Martí Carbonell, Borja Corral, Antoni Ferrer, Carmen Lara, Joaquin Pons, Irene Riudavets, Carlos de Salort.		CULTURAS ARQUITECTÓNICAS PÚNICAS. MENORCA COMO LABORATORIO DE ANÁLISIS.....	185
		Fernando Prados Martínez, Helena Jiménez Vialás, Joan C. de Nicolás Mascaró, José Javier Martínez García, Octavio Torres Gomariz	

MATERIALS ROMANS DES VELAR DES CUÏTOR (SENCELLES, MALLORCA). RESULTATS D'UNA EXCAVACIÓ PREVENTIVA.....	193	NOVES ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PORT DE PORTO CRISTO. RESULTATS DE LA CAMPANYA DE PROSPECCIÓ I SONDEJOS SUBAQUÀTICS DEL 2012.....	295
Josep Avellà Lliteras		Sebastià Munar, Albert Martín, Mateu Riera Rullan, Joan Santolària	
COMERCIO DE VINO TARRACONENSE EN MENORCA. NUEVAS APORTACIONES DE LA EPIGRAFÍA ANFÓRICA.....	203	LA CRISIS DEL SIGLO III Y LAS ISLAS BALEARES.....	303
Joan Carles De Nicolás, Piero Berni, Élise Marlière, Josep Torres Costa		Isabel Busquets Porcel, José Miguel Rosselló Esteve	
MATERIALES Y NIVELES DE ÉPOCA ANTIGUA DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	215	LOS OFICIALES BIZANTINOS EN LAS ISLAS.....	309
Maria José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad		José Miguel Rosselló Esteve	
PRIMERA APROXIMACIÓ A LA CERÀMICA DE LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD (SON SERVERA-MALLORCA).....	225	EL VIDRIO DE ÈPOCA ANDALUSÍ: PROBLEMÀTICA Y BASES PARA SU ESTUDIO EN LAS BALEARS.....	313
Mateu Riera Rullan, Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Miquel Àngel Capellà Galmés, M. Magdalena Riera Frau	
UNA APROXIMACIÓN A LA PRAXIS FUNERARIA EN LA EBUSUS DE LOS SIGLOS II A VIII A PARTIR DEL YACIMIENTO DE VÍA PÚNICA 34 Y JOAN PLANELLS 3.....	235	SETTLEMENT OF IBIZA, SPAIN: FROM ROME TO ISLAM – THE BIOLOGICAL EVIDENCE FROM THE DENTITION.....	323
Glenda Graziani, Juan José Marí Casanova, Maria Llinàs		Girdwood, L.K.; Langstaff, H.; Kranioti, E.F. - The University of Edinburgh	
REIVINDICACIÓN DE LOS ANTIGUOS GRABADOS DE LOS HIPIGEOS PREHISTÓRICOS DE MENORCA: DIODORUS, BONITAS, HONORIUS Y LA CUEVA DE LAS CABEZAS DE TORO.....	249	UNA INSCRIPCIÓN ÁRABE SOBRE EL ASA DE UN ÁNFORA TARDOANTIGUA HALLADA EN FORMENTERA.....	331
Joan C.de Nicolás Mascaró, Vicente Ibáñez Orts, Pere Arnau, Mónica Zubillaga.		Antoni Ferrer Abárzuza, Glenda Graziani, Virgilio Martínez Enamorado.	
NOVETATS I REVISIONS DE INSCRIPCIONS ROMANES DE LES ILES BALEARS.....	261	PRIMERS RESULTATS DE L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA SUBAQUÀTICA PREVENTIVA SUBSIDIÀRIA DEL PROJECTE DE DRAGAT A LA ZONA PRÓXIMA A LA BASE NAVAL I COS NOU DEL PORT DE MAÓ.....	343
Marc Mayer		Sebastià Munar, Joan Santolària, Montserrat Anglada	
GLI SPECCHIETTI PLUMBEI DELLE ISOLE BALEARI.....	265	PROYECTO ARQUEOLÓGICO EN ISLA DEL REY.....	351
Giulia Baratta		Amalia Pérez-Juez, Ricardo Elia, Paul Goldberg, Alexander Smith	
CRANIAL VARIATION OF THE IBIZAN POPULATIONS.....	273	RESULTATS DEL SEGUIMENT I DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA D'URGÈNCIA PORTATS A TERME A L'ESGLÈSIA DE SANTA MAIA DE MAÓ.....	361
Elena F. Kranioti, Julieta G. García-Donas, Helen Langstaff. Edinburgh Unit for Forensic Anthropology, SHCA, University of Edinburgh		Antoni Ferrer Rotger, Montserrat Anglada Fontestad	
VÍA PÚNICA 34 AND JOAN PLANELLS: DEMOGRAPHIC STUDY OF TWO CEMETERY POPULATIONS FROM IBIZA.....	285	ELS AMICS DELS CLOSSOS DE CAN GAIA, UNA VESSANT SOCIAL EN LA PROTECCIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI.....	369
Julieta G. García-Donas		Miquel Àngel Vicens i Siquier, Pere Bennàssar Bennàssar, Bartomeu Salvà i Simonet	
		PROPUESTA METODOLÓGICA PARA EL ESTUDIO DE MARCAS DE CANTERO A PARTIR DE LA INVESTIGACIÓN EN EL BALUARD DEL PRINCEP (PALMA, MALLORCA).....	377
		Antonia Martínez Ortega	

APROXIMACIÓ A LES ESTRATÈGIES DE CATALOGACIÓ D'ELEMENTS PATRIMONIALS ARQUEOLÒGICS A MALLORCA.....	385
Raquel Barceló Expósito	
LA CONSERVACIÓ PREVENTIVA DE BÉNS MOBLES EN INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES TERRESTRES. PRIMERS AUXILIS.....	391
Laia Fernández Berengué. Helena Jiménez Barrero	
PRIMERES TASQUES DE CONSOLIDACIÓ AL POBLAT DE CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). LES ACTUACIONS A L'ÀMBIT 9.....	399
Sureda, P., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Munar, M., Burgaya, B. University of Edinburgh	
INTERVENCIONES DE CONSERVACIÓN Y RESTAURACIÓN EN EL YACIMIENTO DEL ISLOTE DE SA GALERA.....	405
Silvia Jovani Martin	

EVOLUCIÓ DE LES COMUNITATS PREHISTÒRIQUES I PROTOHISTÒRIQUES I TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE AL NORD-EST DE L'ILLA DE MALLORCA: PROJECTE D'ESTUDI I RESULTATS PRELIMINARS.

Jordi Hernández-Gasch
Antoni Puig Palerm
Marcos Llobera
Jacob Deppen

DE POC A MÉS: GÈNESI I DESENVOLUPAMENT D'UN PROJECTE ARQUEOLÒGIC DE TERRITORI I PAISATGE EN EL MUNICIPI DE SON SERVERA

En uns temps de crisi econòmica, social i política com els que des de l'any 2008 vivim a l'Estat espanyol i que ha impactat a tots els àmbits socials, inclòs el cultural, la pràctica arqueològica s'ha vist, com la resta, fortament afectada. A la, sortosament aturada, disbauxa constructiva, que va deixar, però, a l'atur nombrosos professionals del món de la construcció i, de retruc, del món arqueològic, li va seguir una forta retallada de la despesa pública en inversions i recerca.

En aquest panorama terriblement advers i amb els presuposts migrats, som molts els que hem optat per seguir treballant en projectes de recerca arqueològica, adaptant-nos a la situació i dissenyant noves estratègies de recerca per a projectes que parteixen de condicionants nous. En aquest sentit, hem volgut assumir d'una vegada la responsabilitat social de la nostra feina: ajudant a visualitzar, conservar i dinamitzar el patrimoni rebut –i que com a societat hem de llegar a la propera generació–, cercant sinergies en l'àmbit econòmic i cultural, i intentant incardinar la nostra feina en les comunitats locals, que els impulsen a través de les seves institucions –i fins i tot a través d'empreses privades– i que són les màximes garants de la protecció del patrimoni.

A la gènesi del projecte que presentam es troba l'interès manifest de l'Ajuntament de Son Servera per tal de recuperar el seu patrimoni històric, més enllà de la troballa fortuïta i espectacular, derivada d'una obra pública, de les termes privades de la vila romana de Son Sard, que a l'any 2012 estaven en curs d'excavació. La intenció per part de l'equip de govern era, i és a data d'avui, la de conèixer i posar en valor el patri-

moni local i crear una ruta d'elements patrimonials del municipi que es pugui recórrer fàcilment en bicicleta des dels nuclis turístics costaners del Port Vell, Cala Bona i Cala Millor¹. Ja en aquell mateix any un de nosaltres (Puig 2012) va dirigir una petita campanya arqueològica, feta amb voluntaris del Servei Civil Internacional (<http://www.sci-cat.org/>).

La intervenció va consistir en la neteja de vegetació d'un jaciment estratègicament col·locat al peu de la carretera vella entre el Port Vell i Son Servera, conegut com a “Talaiot” de Mestre Ramon (Fig. 2 a 4). La tria del jaciment obeïa també a d'altres factors: les facilitats atorgades pel propietari, el Sr. Ramon Ballester Vives² i el fet que el jaciment conservava restes de dues estructures monumentals visibles ja en superfície: un presumible talaiot en el punt més elevat del turó i, a la part baixa de la vessant, una murada d'època blear (Fig. 8).

Aquesta primera intervenció va evidenciar el potencial arqueològic del jaciment i va proporcionar la primera sorpresa científica: l'esmentat talaiot era, en realitat, el que en la literatura arqueològica es coneix com a túmul esglaonat (Fig. 4 i 9).

L'any 2013, dos dels signants del present article, juntament amb els restauradors Bernat Burgaya i Margalida Munar, van redactar el projecte quinquennal de recerca, aprovat pel Consell Insular de Mallorca, per tal de seguir explorant l'anomenat, a partir d'aquell moment, Jaciment arqueològic de Mestre Ramon i el seu entorn (Puig *et alii* 2013a).

¹ Volem agrair el recolzament que des de l'Ajuntament de Son Servera s'ha donat sempre a aquest projecte i, en especial, la dedicació del Sr. Miquel À. Espases Collantes, regidor de Patrimoni.

² Volem també expressar el nostre agraïment al Sr. Ballester per les facilitats donades per a la realització de les tasques arqueològiques. Així mateix volem agrair l'ajut inestimable del Sr. Cristòfol Servera Andreu, “Minyó”, encarregat de les terres del Sr. Ballester, el qual ha facilitat i encoratjat sempre la nostra feina.

El projecte fou, doncs, tant resultat d'una sensibilització cap a les necessitats de la nostra societat illenca, en relació a la seva dependència d'una indústria turística forta i un cert desconeixement del seu patrimoni, com també del nostre desig de promoure una nova aproximació a l'arqueologia balear, mitjançant els pressupòsits de l'Arqueologia del paisatge.



Fig. 1. Ortofoto de les Illes Balears i del Llevant de Mallorca, on es destaca el municipi de Son Servera, com a àrea d'estudi del projecte (Font: IDEIB).

Així, en un intent de combinar l'interès municipal pel patrimoni arqueològic serverí i els nostres objectius científics, en el context social i econòmic al que al·ludíem més amunt, el projecte de recerca al Jaciment de Mestre Ramon obrí la perspectiva interpretativa a l'estudi de les restes que conté en relació al context arqueològic que configuren els altres jaciments de l'entorn, incloent els que no presenten estructures en superfície. D'aquesta manera preteníem estar en millors condicions d'entendre la funció d'aquestes restes, la seva seqüència d'ús

en relació als usos de la terra que les envolten, i la construcció del paisatge monumental que palesen els altres jaciments sincrònics propers; en definitiva, en condicions de reconstruir l'evolució del territori en el seu conjunt.



Fig. 2. Mapa de situació dels principals jaciments coneguts en el terme municipal serverí. Es destaca, dins un oval, el jaciment de Mestre Ramon.



Fig. 3. Estat previ del cim del turó del Jaciment arqueològic de Mestre Ramon (2012).



Fig. 4. Plataforma esglaonada del cim del turó del Jaciment arqueològic de Mestre Ramon (2013).

Aquest enfocament, nou a les Illes Balears en la vessant científica –llevat segurament de les intervencions dirigides a l'illa de Cabrera per Mateu Riera en el darrer decenni–, implica l'actuació patrimonial a diferents jaciments del municipi, la qual cosa té la virtut de permetre avaluar el seu estat de conservació –i incidir-hi positivament– i és consonant amb el projecte d'un circuit turístic en el municipi i amb programes de difusió del patrimoni. En aquest sentit, som del parer que la mera neteja d'un jaciment no només permet fer-lo més visible, sinó també visualitzar socialment el patrimoni, passa prèvia a la presa de consciència col·lectiva.

Si bé Mestre Ramon era el punt inicial de la recerca arqueològica planificada i de la recuperació també de restes arqueològiques monumentals del municipi de Son Servera, no era ni és de bon tros el seu objectiu final.

En aquest sentit, les dades que es pretenen obtenir del jaciment, així com de la resta dels que s'investiguin en el futur, són, en primer lloc, de caràcter planimètric respecte de les estructures visibles en superfície i, en segon lloc, cronològic, tant a nivell d'aquestes restes, com de les possibles seqüències d'ocupació a cada jaciment intervingut.

Entenem aquests objectius com a bàsics, però també indispensables si volem apropar-nos a l'estudi de l'arqueologia serverina amb una visió que vagi més enllà d'un únic jaciment (la norma dins l'arqueologia balear). Es tracta, doncs, de plan-

tejar un estudi preliminar i amb diferents graus d'intensitat dels diversos jaciments arqueològics del territori per tal de caracteritzar-los i establir el marc temporal del conjunt de jaciments estudiats, a fi d'entendre a un nivell inicial com es relacionaren entre ells i amb el seu entorn. A més, aquesta aproximació ha de permetre obtenir una informació única que faciliti una millor gestió dels recursos arqueològics del municipi i una avaluació més eficient de futures intervencions.

LES INTERVENCIONS DE L'ANY 2013 I L'ESTRATÈGIA DE SONDEJOS

A les dues campanyes de 2013, efectuades també amb voluntariat de l'SCI, es va realitzar un primer sondeig dins l'estructura de la plataforma esglaonada (Fig. 5). També es va prosseguir amb el desbrossament del turó per tal de deixar a la vista les estructures que hi afloren, així com d'iniciar l'excavació del nivell superficial que cobreix alguns dels paraments (especialment del túmul o plataforma esglaonada i de la murada). Es perseguia una doble intencionalitat: d'una banda, topografiar-ne les restes amb el màxim de detall possible i, de l'altra, consolidar-les, a fi de què poguessin ser mostrades i interpretades pel futur públic visitant. En línia amb la difusió del patrimoni local, l'Ajuntament ja hi instal·là aquell mateix any un petit panell informatiu, al qual n'han de seguir d'altres, tant a Mestre Ramon com als jaciments susceptibles de ser intervinguts pròximament en el municipi (Puig *et alii* 2013b).

Respecte de l'estratègia d'excavació encetada el 2013, si bé sempre hem defensat els criteris de l'excavació en extensió per tal de poder respondre preguntes de calat, com són l'estudi de l'urbanisme dels assentaments, dels espais domèstics o de les relacions comercials, per citar-ne algunes, consideram que els pressupostos que podem implementar, a costa sovint d'un esforç notable de les entitats locals interessades en la protecció i difusió del seu patrimoni arqueològic, moltes vegades no poden cobrir les despeses que la recerca basada en l'excavació en extensió requereix. Si no podem assegurar la bateria d'anàlisis (radiocarboni, antracologia, palinologia, fitolits i altres macrorestes vegetals, anàlisis de residus –com els àcids grassos–, metal·lografies i d'altres), aprofundir en l'estudi de les restes faunístiques, ceràmiques i de la resta de material moble,

i efectuar un estudi arquitectònic o d'altre índole, tampoc estarem en condicions d'aportar a la recerca massa més del que van fer una o dues generacions d'arqueòlogues enrere i els museus, malauradament, ja estan prou saturats de materials pendents d'estudiar.

Significa això un demèrit per l'estratègia d'excavació basada en sondejos? Nosaltres pensam que no, atès que les preguntes a respondre són d'un altre ordre i generalment mai o poques vegades plantejades a les Illes Balears. Està clar que a nivell de sondejos no podrem respondre certs aspectes que han centrat l'interès de l'arqueologia en les darreres dècades i que, fins i tot, se'ns poden escapar ocupacions febles (sigui per la seva migrada extensió original o per la intensitat de l'ocupació posterior), però és una bona estratègia per iniciar l'estudi de l'ocupació d'un territori per una o diverses comunitats, de la seva estructuració a partir d'enclavaments d'identica o diferent funcionalitat, i fins i tot, en un nivell de resolució baixa, de la reconstrucció paleoambiental i l'ús de recursos com l'aigua, els boscos, les pastures i les terres de conreu (aspectes respecte dels quals preveiem estudis geomorfològics i sondejos geotècnics). Es tracta sobretot de tenir una perspectiva diacrònica per tal de poder estudiar les dinàmiques de canvi i l'evolució d'aquestes comunitats al llarg del temps per tal de destriar d'aquest palimpsest, que és el paisatge actual, les diverses aportacions culturals de les societats que l'ocuparen. En aquest sentit i en funció de les troballes a Mestre Ramon durant les campanyes de 2013, el marc cronològic de l'estudi s'ha establert entre finals de l'Edat del bronze i l'Antiguitat tardana, si bé no es pot descartar, en funció de les troballes a d'altres jaciments, ampliacions en tots dos extrems cronològics, cap al Bronze ple per la banda alta i cap a època islàmica per la banda baixa. Malgrat que l'estratègia d'excavació per respondre a les preguntes plantejades es basa en sondejos, a Mestre Ramon també s'han plantejat excavacions de sectors més amplis o parts estructurals senceres d'estructures més grans en dues tessitures: en el cas que ho requerís la consolidació d'una part d'un monument i la seva visibilitat (v.g. el portal sud-est o portal de Mar) o en el cas que fos l'únic mitjà per tal d'entendre l'estructura en qüestió i d'obtenir una dada d'alt valor científic, com és ara el darrer moment d'ús de la plataforma i la seva funcionalitat (v.g. el corredor de la plataforma esglaonada).

LES ACTUACIONS DE L'ANY 2014 I L'INFLUX DE LA UNIVERSITAT DE WASHINGTON

L'any 2014 el projecte va adquirir més profunditat i perspectiva amb la incorporació de Marcos Llobera que ha possibilitat una col·laboració amb la Universitat de Washington, emfasitzant el caràcter paisatgístic o regional de la recerca.

Es tractava de desenvolupar una metodologia que combinés sondejos sistemàtics amb una prospecció intensiva innovadora, resultat de l'adaptació del mètode empleat a la recerca arqueològica de la terminal T5 a Heathrow (Brown, Lewis i Smith 2006), i que contemplés també la prospecció de superfície a l'interior i a l'entorn de cada jaciment conegut o descobert.

El curs a l'estranger per a estudiants de la dita universitat *Landscape, Encounters, and Identity Project. Archaeology of landscape transformation in Pre- and Proto-historic NE Mallorca, Spain* ha permès aportar al projecte de Mestre Ramon col·laboradors, equipaments, experiència i excel·lència. Aquest primer curs s'ha enfocat com a un any 0 per desenvolupar i afinar l'estratègia de camp i ha possibilitat l'inici de la prospecció i la cartografia (*mapping*) de les troballes de superfície, per tal d'avaluar-ne la seva distribució en diverses parcel·les del terme municipal de Son Servera i a l'interior i al voltant d'alguns dels jaciments ja recollits a la carta arqueològica (Fig. 1 i 2). Entre els objectius, destaca la possibilitat de testimoniar l'existència de jaciments no monumentals, l'inici de la reconstrucció diacrònica de l'ús del territori i una primera aproximació a les fases d'ocupació dels jaciments ja coneguts o per descobrir.

Per a la planificació de la prospecció, que a l'any 2014 ha començat a desenvolupar-se, s'ha comptat amb la cartografia, la fotografia aèria i el cadastre del municipi, els codis d'identificació de les parcel·les del qual s'han emprat per identificar les troballes. Els contactes per a l'obtenció dels permisos dels propietaris no ha estat un assumpte menor en aquesta fase del projecte³.

³ Volem agrair a tots els propietaris que, desinteressadament, ens han permès treballar als seus terrenys a la primera campanya de prospeccions; en concret, als Srs. Pedro Nebot i Cristòfol Servera i a les famílies Bauçà i Palerm Nebot.

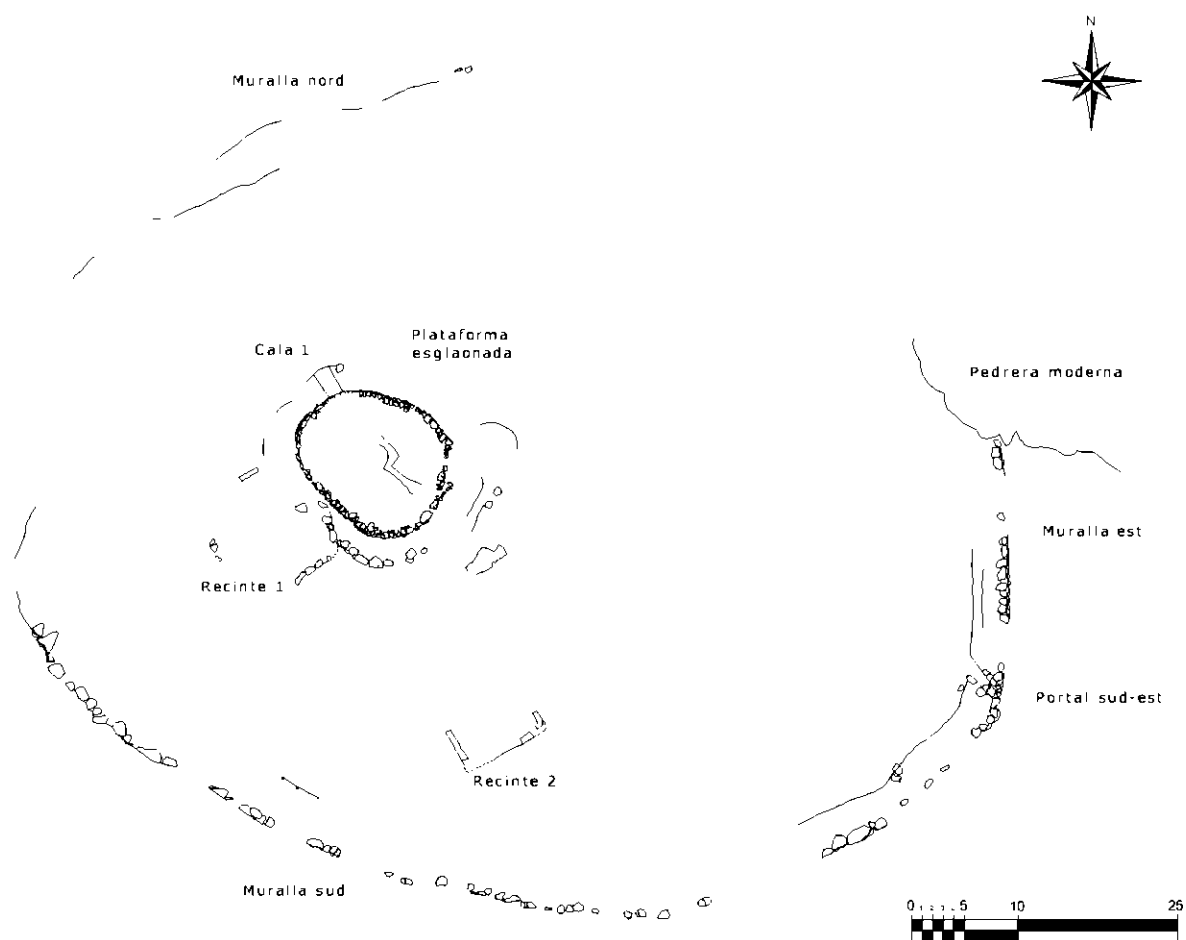


Fig. 5. Plànol topogràfic de les restes documentades al jaciment arqueològic de Mestre Ramon.



Fig. 6. Àrees prospectades durant la campanya de 2014.

La metodologia de prospecció ha consistit en la batuda del terreny d'una manera discontinua, establint punts d'observació. Així els prospectors han avançat en paral·lel, aturant-se cada 10 m aproximadament per tal de netejar una àrea de 5m², de la qual s'han recollit tots els materials arqueològics de manera exhaustiva. El punt precís ha estat enregistrat per un receptor GPS. D'aquesta manera s'ha volgut superar sobretot les condicions de visibilitat del terreny a prospectar, des de la vegetació a la quantitat de pedres de mida diversa que cobrien la superfície i que haurien impedit la identificació i recollida de materials per part de prospectors que haguessin estat examinant el terreny en moviment. Cada punt d'observació ha estat emmagatzemat, amb independència de si presentava o no materials arqueològics (Fig. 7).

RESULTATS PRELIMINARS DE LES PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES

La prospecció s'ha desenvolupat a l'interior i voltants de jaciments coneguts (La Pleta de Son Gener, el Jaciment de Mestre Ramon i el Turó de S'Olivar) i a diverses parcel·les de Son Sard, Son Xerubí, Son Gener i el Turó de S'Olivar (fig. 6).

Cal esmentar la troballa a La Pleta de Son Gener de varella ceràmica d'època romana altimperial (TSAA), d'un frag-

ment de *dolium* i fragments d'*opus signinum*, segurament més una reutilització d'època romana d'un indret amb un control visual i domini del territori circumdant de primer ordre, que no una pervivència del poblat protohistòric. Si bé, de moment serà impossible establir la identitat i etnicitat dels seus habitants, aquests materials revelen una explotació diferent del territori que precisava de grans contenidors i dipòsits de transformació.

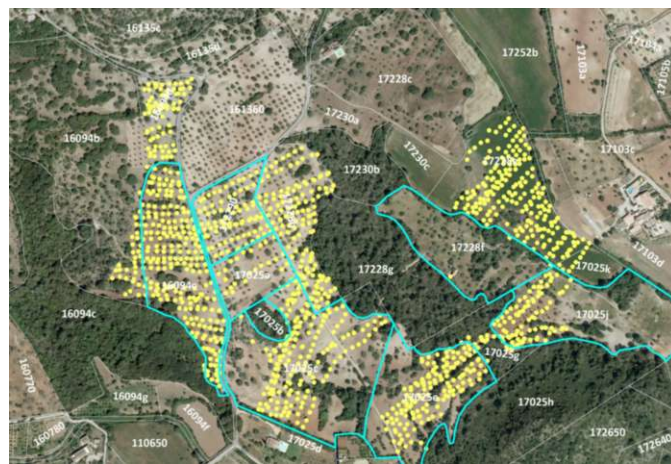


Fig. 7. Punts d'observació de la prospecció.

Com succeeix a Mestre Ramon amb la troballa en superfície de fragments de *tegulae* i d'*opus signinum*, així com de ceràmiques baiximperials o de l'Antiguitat tardana (AFCUI i TSAD), l'existència d'espais construïts s'ha de circumscriure amb una explotació romana del territori, de la qual la gran vila de Son Sard, a escassos 1500 m del jaciment de Mestre Ramon, seria probablement l'eix central.

La major part de les parcel·les prospectades, dins les quals no es tenia constància de l'existència de cap jaciment arqueològic, han proporcionat resultats negatius respecte de la troballa de materials arqueològics. Tanmateix, la parcel·la 137c del polígon 16, prop de la Pleta de Son Gener i del camí vell cap a *Iartan* –actual Artà– ha permès documentar un cert nombre de ceràmica d'època islàmica, el significat del qual caldrà avaluar.

RESULTATS PRELIMINARS DE LES INTERVENCI- ONS ARQUEOLÒGIQUES A MESTRE RAMON (ANYS 2012-2014)

La desforestació i desherbatge del jaciment iniciada l'any 2012 ha prosseguit en les sis campanyes ja efectuades fins l'any 2014 (Fig. 3). La neteja de vegetació ha permès identificar algunes estructures que afloraven en superfície (parts de la murada i la plataforma esglaonada i els Recintes 1 i 2). L'excavació de nivells superficials a la zona de la plataforma esglaonada i del parament intern de la murada, per la banda oriental, han deixat al descobert segments d'aquestes dues entitats monumentals. Totes les restes s'han topografiat amb estació total (Fig. 5). A més, els paraments que delimiten la plataforma s'han dibuixat també mitjançant dibuix manual arqueològic a escala 1:20. El sondeig (cala 1) efectuat a l'esglaó de la plataforma, l'excavació parcial del seu cim i l'excavació del portal sud-est i la zona frontal d'accés han aportat altres dades d'interès que es resumeixen a continuació.



Fig. 8. Foto aèria del jaciment a l'agost de 2013 (Foto: Jaume Bosch i Sergio Cano / IBANAT). S'indica com a P: Plataforma esglaonada i M: Murada.

Plataforma esglaonada

Encara que a la literatura arqueològica aquest tipus d'estructura s'anomena túmul esglaonat i es diferencia de les plataformes esglaonades pel fet que aquestes darreres s'adossen a un roquissar o un espadat, mostrant-se incompletes (Aramburu-Zabala 1998, 148-150), en aquest treball preferim evitar el terme de túmul per raons formals i funcionals. D'una banda, no presenten ni les seccions lenticulars pròpies dels túmuls; de l'altra, la seva associació a enterraments (encara que sigui de fases culturals prèvies) no és sempre evident ni existent.

La plataforma esglaonada es localitza al cim del turó on es troba el jaciment de Mestre Ramon i consta de dues parts: la plataforma pròpiament dita, que se situa a la part superior, i l'esglaó que l'envolta (Fig. 5, 8 i 9).

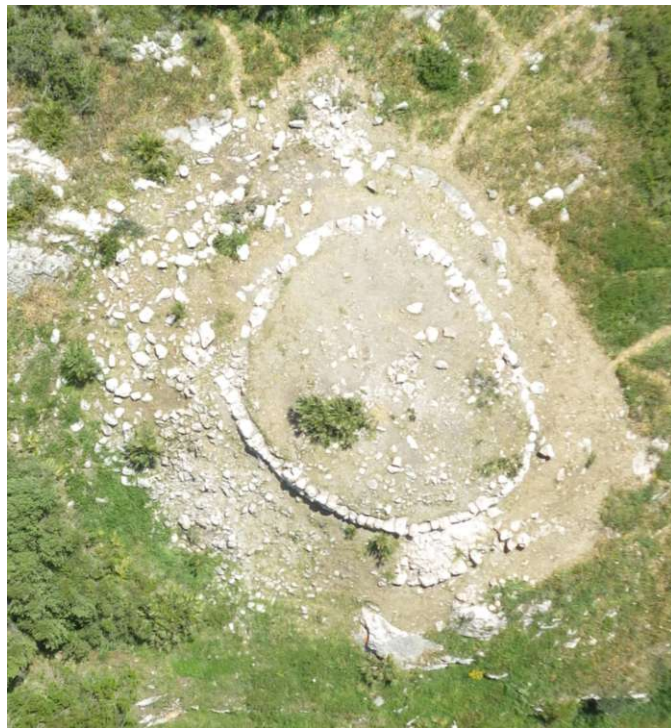


Fig. 9. Vista aèria de la plataforma esglaonada l'abril de 2014, abans de l'excavació al seu cim (Foto: Bernat Burgaya).

La plataforma presenta una planta aproximadament circular i unes mesures en creu de 13,50 m (eix nord/sud) per 14,8 (eix nord-oest/sud-est). La seva àrea és de 149,25 m², conservant el mur perimetral (UE 8) en tot el seu recorregut (44,30 m). Pel que fa a l'esglaó, el mur perimetral que el delimita (UE 6) té un desenvolupament lineal teòric de 62 m, ja que no s'observa en trams importants de la vessant nord-est i sud-oest. L'amplada mitjana de l'esglaó oscil·la entre 2,10 i 3,20 m. La plataforma esglaonada en el seu conjunt ateny una superfície de 286,40 m², essent-ne les mesures en creu de 18,80 m (eix nord/sud) per 21,15 (eix nord-oest/sud-est).

El parament que delimita la plataforma (UE 8) conserva trams a vista de fins a 5 filades i 1,2 m d'alçada, si bé, en d'altres punts està molt més deteriorat. El parament que delimita l'esglaó (UE 6), en canvi, conserva un màxim de 2 filades i 0,50 m d'alçada i un mínim d'una única filada entre 0,40 i 0,70 m. En tots dos casos es tracta de murs d'un únic parament que contenen un reble, a l'estil dels murs de feixa o marges antics o moderns. Estan formats per blocs de pedra calcària grans o molt grans, juntament amb d'altres de mida més petita, poc desbastats, situats tant al llarg com de través i a trencajunts, i s'hi observen falques.

En el quadrant sud-est de la plataforma esglaonada, que ofereix un pendent força pronunciat, s'ha observat una complexitat estructural major, ja que existeixen indicis de dos paraments més que delimitarien esglaons intermedis. D'una manera preliminar, s'ha interpretat aquesta successió de fileres de blocs com a un accés o escala monumental. A favor d'aquesta hipòtesi hi ha el fet que justament en aquest sector es troba l'única interrupció del parament de la plataforma (UE 8), que a la darrera campanya de 2014 s'ha observat que es deu a l'existència d'un corredor o galeria d'accés que el travessa.

També cal notar que a la base de l'esglaó existeixen cap el sud-est dos blocs que formen part d'una estructura per definir, els quals es projecten obliquament a l'exterior de la plataforma esglaonada. Enfrontats a aquests blocs, s'observa un aflorament de roca de base versemblantment retallat. L'espai entre la roca i l'estructura esmentada forma un possible passadís que es dirigeix precisament cap al punt on existeixen els tres esglaons de la possible escalinata i l'accés al corredor. En canvi, a la banda nord-est de la plataforma esglaonada, un parament de blocs mitjancers en

forma d'arc arranca d'un dels paraments intermedis i es projecta cap a l'exterior de la plataforma esglaonada, superant les restes de l'esglaó. Per ara, és difícil d'atribuir a aquestes darreres restes una funcionalitat, si bé potser també es puguin relacionar amb l'accés al monument.

El corredor o galeria que travessa l'estructura de la plataforma arrenca, com a mínim, de l'esglaó inferior, travessa el perímetre de la plataforma i s'endinsa cap al centre de l'estructura en direcció nord-oest. A 5,20 m del parament de la plataforma per l'est (UE 8) presenta un gir de 90° cap a nord-est i a 1,10 m torna a girar a nord-oest, seguint un traçat paral·lel al primer tram. És possible que aquest galeria fos coberta, com sigui que en aquest sector la plataforma està fortament arrasada. Probablement va ser ja espoliat en època balear, com ho assenyalen alguns materials que rebleixen la destrucció parcial del parament sud del corredor.

Paral·lels, cronologia i funció de la plataforma esglaonada

La plataforma de Mestre Ramon presenta un paral·lel formal evident amb el malaguanyat túmul esglaonat de Son Oms (Palma). No només per planta, dimensions i existència clara d'un únic esglaó en tot el seu perímetre, sinó també per la presència d'una galeria coberta que des de la base de l'esglaó travessava el túmul efectuant dos girs, d'orientació inversa als de Mestre Ramon, però idèntica quant a la forma que adopta (Fig. 10).

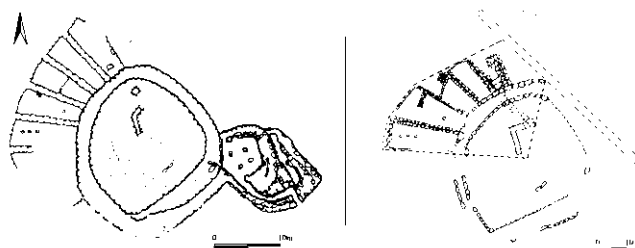


Fig. 10. Túmul de Son Oms i estructures relacionades, preexistents i adossades (Segons Rosselló Bordoy 1981-1984, 48 -esquerra- i Rosselló Bordoy 1965, 10 -dreta-)

La datació radiocarbònica de Son Oms (QL-20: 1321 [83,3%] 1012 cal BC)⁴ va ser obtinguda sobre una mostra de carbó localitzada a la llar de foc de la naveta doble que el túmul va amortitzar (Rosselló 1979, 17). En tractar-se del darrer ús de la foganya, la data estableix un *terminus ante quem* segurament no massa allunyat de la construcció del túmul, si tenim en compte que altres navetiformes no destruïts per estructures talaiòtiques van perdurar molt més en el temps (Salvà i Hernández-Gasch 2009: 303-304).

Davant la problemàtica cronològica que envolta aquest tipus d'estructures, un dels objectius destacats del projecte de Mestre Ramon ha estat la datació de la construcció de la plataforma esglaonada a partir de la cultura material associada i de datacions radiocarbòniques. A tal efecte, s'ha dissenyat una estratègia d'excavació mitjançant sondejos dels quals se n'ha realitzat un (cala 1). Els resultats, pobríssims a nivell ceràmic, han estat molt generosos quant a recuperació de restes de fauna vertebrada (més de 1000 fragments). Les 5 mostres seleccionades per a la seva datació radiocarbònica provenen dels dos nivells constructius (UE 4 i 9).

A l'espera dels resultats radiomètrics d'aquestes mostres de fauna domèstica, la troballa d'un fragment de gran bol ansat en el nivell d'enderroc (UE 2) ens retrotrau a finals del II mil·lenni ANE (Fig. 11). Atenent el fet que la UE 2 es formà per l'esllavissada de materials (blocs de pedra, sediment i materials arqueològics) segurament procedents tant de la construcció com de la fase d'ús de l'estructura, la peça ceràmica esmentada, així com els fragments informes apareguts en els nivells constructius, tots els quals de fàbrica o pasta d'època naviforme, és un indicatiu de què el monument ja estava construït abans de l'època talaiòtica. La data és coherent amb la part de la forquilla temporal més recent de les datacions de Pula (BM-1998R)⁵ i Son Oms (QL-20).

Quant a la funció, l'anàlisi preliminar de la fauna recuperada en el sondeig a l'esglaó de l'estructura ha permès detectar una forta incidència d'ovicaprins (78,9%) (Fig. 12), però sobretot una sobrerrepresentació molt significativa d'individus d'entre 2 i 6 mesos d'edat (Fig. 13).

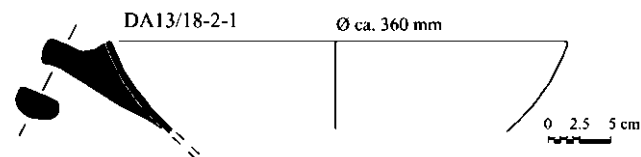


Fig. 11. Bol ansat localitzat a la cala 1. L'exemplar de Mestre Ramon correspon a la variant A de la forma 7 (Pons 1999, 108, fig. 26), datat en el Talaiòtic I de Pons (1999, 102) o el Naviforme final (1200-1050 ANE) de Lull et alii (1999, 69, fig. 1.1). L'exemplar que tant Pons com, tot seguint aquest autor, Lull et alii reproduïxen prové de la naveta sud de Son Oms (Pons 1999, 165, fig. 69; Lull et alii 1999, 689).

	NR	%
<i>Ovis / Capra</i>	19	26,8
<i>Ovis aries</i>	19	26,8
<i>Capra hircus</i>	18	25,4
Total caprins	56	78,9
<i>Sus cf. domesticus</i>	8	11,3
<i>Bos taurus</i>	5	7,0
<i>Phalacrocorax aristotelis</i>	2	2,8
TOTAL	71	

Fig. 12. Composició taxonòmica del conjunt estudiat. Font: A. Valenzuela (2013)

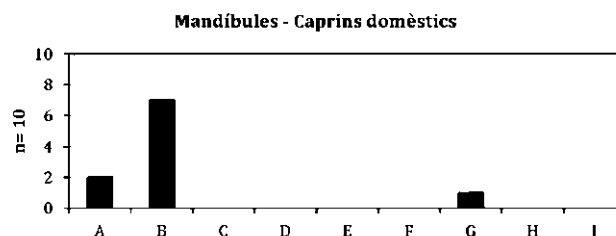


Fig. 13. Estadis d'edat a partir de les mandíbules d'Ovis/Capra. Font: A. Valenzuela (2013)

4 La calibració de la datació radiocarbònica s'ha realitzat amb OxCal v. 4. 2. 3.

5 BM-1998R: 1442 [93,8%] 970 cal BC. La calibració de la datació s'ha realitzat amb OxCal v. 4. 2. 3.

Aquest fet podria reflectir un sacrifici estacional de caprins o bé una selecció d'aquells individus excedentaris no directament implicats en l'explotació principal del ramat, com ara l'explotació de productes secundaris (*i.e.* productes làctics) (Valenzuela 2013). Sense afirmar o desmentir un sentit econòmic original d'aquesta pauta de sacrifici, llegit en termes de gestió dels recursos animals, el que està clar és que la seva troballa no s'ha efectuat en ambients domèstics ni productius (com podria ser una aldea de navetiformes), sinó en un lloc elevat en el que es va construir una estructura aliena, en primera instància, a la gestió pràctica del ramat (en relació a la pastura o la seva estabulació). El sacrifici *in situ* dels exemplars sembla testimoniada per la notable presència d'extremitats.

Recinte 1

El recinte 1 (R1), descrit l'any 2013 just al sud-est de la plataforma esglaonada, és una estructura que va afectar el mur que delimita l'esglaó. Les restes que s'observen en superfície suggereixen una edificació de planta trapezoïdal d'uns 9 m de longitud per 5 m d'amplada aproximadament (Fig. 5). Amb tota seguretat es conserva un angle d'aquest edifici, format pel mur de capçalera nord-est i un tram del mur longitudinal sud-est. El mur de capçalera se superposa clarament a l'esglaó de la plataforma, d'on manquen, en aquest punt, els blocs del parament que el delimita (UE 6), probablement reaprofitats per a la construcció d'aquest edifici. Perpendicular a aquest mur de tanca, el mur longitudinal que forma una de les façanes laterals presenta, en el seu parament extern, blocs que per dimensions i factura semblen haver format part també de la pròpia plataforma esglaonada. A l'oest i al sud s'observen altres blocs i restes de paraments que podrien correspondre als límits de l'estructura. Aquests aspectes hauran de ser comprovats en futures campanyes. En tot cas, el que resta meridianament clar és la posterioritat de R1 respecte de la plataforma i s'intueix la seva factura prehistòrica.

Recinte 2

El recinte 2 (R2) ha estat identificat durant la campanya de 2014. Les restes observades assenyalen una construcció de planta rectangular de com a mínim 8,60 m de llargada per 4 m d'amplada. Se'n conserven traces de dos murs, un que transcorre de nord-

oest a sud-est, i un altre que corre, perpendicular al primer, de nord-est a sud-oest, situat damunt la roca de base que sembla retallada, tot formant una aresta que segueix la mateixa alineació de la cara externa dels escassos blocs del mur conservats. La factura dels murs, que segueixen un desenvolupament recte i que presenten blocs ben escairats, suggereixen que ens trobam davant una estructura que no és prehistòrica. A més, la presència de *tegulae* i materials de l'Antiguitat tardana en superfície i en els nivells superficials excavats més propers a aquesta estructura tal vegada assenyalin l'època en que es bastí l'edifici.

Murada

La murada de Mestre Ramon conserva un recorregut de 132 m, menys de la meitat del recinte originalment construït, calculat en 325 m. Les obres de drenatge de Son Jordi ocorregudes a mitjan segle XX i una pedrera que data dels anys seixanta d'aquella mateixa centúria semblen ser responsables de la destrucció de la fortificació per la part septentrional i occidental. De fet, la topografia actual del terreny encara indica el traçat que seguia la construcció, atès que existeix un replà i restes de blocs, a la cota en què degué situar-se (Fig. 5).

En tot cas, la murada conservada i el traçat projectat se situa no tant a la base del turó del jaciment de Mestre Ramon, com en un punt baix però encara sobrelevat respecte dels terrenys circumdants (Fig. 8). En conjunt, i tenint en compte que part del traçat és projectat, ateses les pèrdues esmentades, delimita una superfície oval d'aproximadament 5500 m².

Arquitectònicament, es tracta de la típica murada posttala-iòtica o baleàrica (Hernández-Gasch, Aramburu-Zabala 2005), documentada a d'altres poblats com a ses Païsses (Artà), s'Illot (Sant Llorenç des Cardassar), els Antigors (Ses Salines) o les Talaies de Can Jordi (Santanyí), per esmentar alguns dels exemplars més coneguts. El parament extern està format per un sòcol de lloses damunt el qual es col·loquen grans ortostats. Tanmateix, s'ha comprovat que a la zona del portal sud-est i en el tall ocasionat per la pedrera que secciona l'estructura, aquest sòcol presenta dues filades. Les filades superiors, documentades en el flanc est just al nord del portal d'entrada sud-est, estan formades per blocs de mida gran, els quals regularitzen el pla constructiu per damunt dels ortostats i formen filades regulars. En el punt més alt conserva 2 filades i arriba aproximadament a 2,25 m d'alçada.



Fig. 14. Portal de Mar de la murada de Mestre Ramon. A la dreta s'observa el mur que barra l'accés pel nord.



Fig. 15. Portal de Mar. En primer terme, s'observa en el flanc esquerre un forat per assegurar la porta i, en el centre, els dos esglaons del corredor. A la part superior, sobresurten les arestes i el pendent de la roca de base retallada.

Cap al nord de l'únic portal reconegut, la línia del parament intern es pot reconèixer perfectament en superfície en 10,10 m lineals i connecta amb el flanc nord del corredor on s'obre la porta. L'amplada de la muralla és aquí de 3,35 m. Al sud del portal el parament intern s'ha descobert en 18,50 m en excavar-se el nivell superficial que el cobria. L'amplada mitjana oscil·la entre 3,40 i 3,90 m. Està format per blocs de mida mitjana i gran col·locats al llarg i de través. L'excavació del portal sud-est, prèviament espoliat fins a aproximadament 20 cm de la roca de base, i del sector adjacent per l'exterior de la murada ha posat en evidència un dispositiu defensiu sorprenent en les murades de l'edat del ferro Balear (Fig. 14). L'escassa amplària del seu corredor, de *ca.* 0,95 m, és compartida amb algun dels portals d'altres murades, com la dels Baus (Santanyí), que presenta una llum de 1,35 m, o una poterna d'Es Rossells (Felanitx), però el que realment destaca és la disposició del corredor, que lluny de ser perpendicular al traçat de la murada és clarament oblic, atenyent els 4,20 m de longitud. De l'exterior a l'interior de l'assentament, transcorre d'esquerra a dreta (sud-est/nord-oest). A l'interior del corredor s'han documentat dues grans lloses travades amb les parets laterals, les quals formen sengles esglaons i darrera el darrer esglaó uns buits als paraments, efectuats probablement per a l'encaix d'una barra per travar una porta de fusta (Fig. 15). La resta del corredor té com a pis la roca de base retallada.

La intervenció a la banda exterior ha aportat altres elements d'interès, com són:

- el sòcol de dues filades a la zona de l'entrada, una de les quals situada dins una rasa de fonamentació excavada a la roca de base,
- un mur lleugerament corb que es projecta, cap al nord, des del parament extern de la murada a 1 m del pujant o rebranca nord del portal. Presenta un parament de blocs de mida petita i mitjana que descansen damunt la roca de base, i un reble. Atès l'estat d'arrasament del sector, l'existència d'un altre parament, està pendent de confirmar,
- una construcció de planta trapezoïdal situada a 1,5 m del pujant sud del portal cap a aquesta direcció. Formada per grans blocs perpendiculars a la murada presenta una amplada de 2,5 m i una longitud que oscil·la entre 2,10 i 2,30 m. El fet que estigui pendent d'excavació ens fa ser prudents a l'hora de categoritzar-la com a torre,

- la roca de base retallada molt possiblement en el mateix moment de construcció de l'estructura, a fi i a efecte d'extreure'n blocs per a la murada. La superfície no es va regularitzar en un pla horitzontal, sinó que se situa en un pla inclinat que té en el portal la cota més alta. Tampoc es varen retallar les arestes de la roca, ni es va reblir el desnivell o s'hi va construir un enllosat que en facilités l'accés (Fig. 15).

Tant la disposició excepcional del corredor com tots els elements suara esmentats denoten una peculiar preocupació defensiva i una obstaculització de grau important en l'accés al poblat per aquest portal, que obligaria a qualsevol atacant a ingressar-hi de manera frontal (la construcció adossada a la banda sud i el mur a la banda nord fan una funció d'embut i impossibilitarien un atac lateral), a transitar per una superfície en pendent i no regularitzada i a accedir, d'un a un i de manera obliqua, per un portal estret, tot deixant el flanc dret més vulnerable i la protecció, que ofereix un escut situat a la mà esquerra, disminuïda. Aquesta preocupació defensiva dels portals d'ingrés s'albira a d'altres poblats, amb l'engruiximent de la murada a la zona dels accessos (en el cas dels Antigors, d'una manera molt pronunciada, com si es tractessin d'unes bestorres internes) o amb l'entrada en colze del portal de Son Catlar, a Ciutadella (Menorca). La raó d'aquesta cura al portal de Mar de Mestre Ramon tal vegada es pugui posar en relació amb la proximitat i orientació a la costa, en un moment (*ca.* s. VI ANE), el de la construcció d'aquestes murades (Hernández-Gasch, Aramburu-Zabala 2005), en què es donaren els primers contactes, potser no tan pacífics, entre les poblacions púniques assentades a Eivissa i les comunitats mallorquines costaneres.

BIBLIOGRAFIA

ARAMBURU-ZABALA, J. 1998: *El Patrón de asentamiento de la cultura talayótica de Mallorca*, El Tall del Temps Maior, 6, Palma de Mallorca.

HERNÁNDEZ-GASCH, J., ARAMBURU-ZABALA, J. 2005: "Murallas de la Edad del Hierro en la Cultura Talayótica. El recinto fortificado del poblado de Ses Païses (Artà, Mallorca)", *Trabajos de Prehistoria*, 62, 2, 125-149.

BROWN, L., LEWIS, J. i SMITH, A. (eds.) 2006: *Landscape Evolution in the Middle Thames Valley Heathrow Terminal 5 Excavations Volume 1*, Perry Oaks, Framework Archaeology Mo-

nograph, 1, Oxford i Salisbury.

LULL, V.; MICÓ, R.; RIHUETE, C. i RISCH, R. 1999: *La Cova des Càrritx y la Cova des Mussol. Ideología y sociedad en la prehistoria de Menorca*, Consell Insular de Menorca, Ciutadella.

PONS HOMAR, G. 1999: *Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic final i Talaiòtic I de Mallorca*, La Deixa, Monografies de Patrimoni Històric, 2, Palma de Mallorca.

PUIG PALERM, A. 2012: *Informe del control arqueològic dels treballs de neteja de vegetació al jaciment arqueològic de Mestre Ramon (Son Servera, Mallorca). Campaña 2012* [Informe inèdit presentat al Consell de Mallorca].

PUIG PALERM, A., HERNÁNDEZ-GASCH, J., MUNAR, M. i BURGAYA, B. 2013a: *Projecte d'investigació arqueològica al Jaciment Arqueològic de Mestre Ramon, Son Servera (Mallorca). Anys 2013-2017*. [Projecte inèdit presentat a l'Ajuntament de Son Servera i al Departament de Patrimoni del Consell Insular de Mallorca].

PUIG PALERM, A., HERNÁNDEZ-GASCH, J., MUNAR, M. i BURGAYA, B. 2013b. *Informe anual de la Intervenció Arqueològica al Jaciment Arqueològic de Mestre Ramon. Son Servera, Mallorca. Any 2013. Del 29/7 al 9/8 i del 30/9 al 11/10 de 2013. Codi del Museu de Mallorca: DA13/18* [Informe anual entregat al Departament de Patrimoni del Consell Insular de Mallorca].

ROSSELLÓ BORDOY, G. 1965: "Excavaciones en el conjunto talayótico de Son Oms (Palma de Mallorca -Isla de Mallorca)", *Excavaciones Arqueológicas en España*, 35, Madrid, 3-49.

ROSSELLÓ BORDOY, G. 1981-1984: "Son Oms: El santuario talayótico, su traslado y reposición", *Mayurqa*, 20, 47-76.

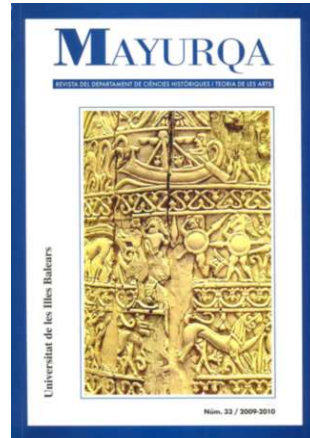
ROSSELLÓ BORDOY, G. 1979: *La Cultura Talayótica en Mallorca. Bases para el estudio de sus fases iniciales*, 2a ed. revisada, Palma de Mallorca.

SALVÀ, B. i HERNÁNDEZ-GASCH, J. 2009: "Los espacios domésticos en las Islas Baleares durante las Edades del Bronce y del Hierro. De la sociedad Naviforme a la Talayótica", a M. C. Belarte (ed.): *L'espai domèstic i l'organització de la societat a la protohistòria de la Mediterrània occidental (Ier mil·lenni aC)*, *Actes de la IV Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell-Tarragona, 6 al 9 de març de 2007)*, Arqueomediterrània, 11, Universitat de Barcelona, Barcelona, 299-330.

VALENZUELA 2013: *Informe preliminar de les restes arqueofaunístiques recuperades al jaciment de Mestre Ramon, Son Servera (Campaña 2013)*, a A. Puig Palerm et alii (2013b).



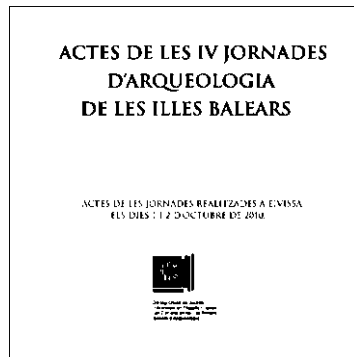
I^{es}. Manacor. Setembre 2006



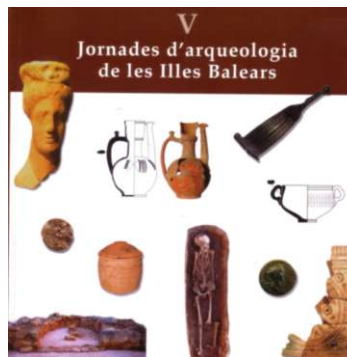
II^{es} Felanitx. Novembre 2007



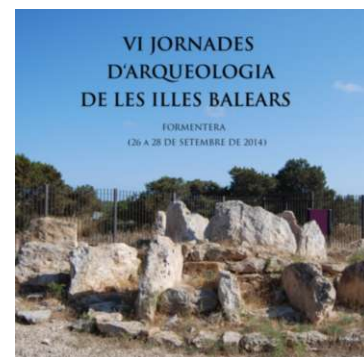
III^{es} Menorca. Octubre 2008



IV^{es} Eivissa. Octubre 2010



V^{es} Palma. Setembre 2012



VI^{es} Formentera. Setembre 2014



Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia



**Consell Insular
de Formentera**